

המצוות משפט אלוקי הארץ

מו"ר הרב משה אליעזר הלוי רבינוביץ שליט"א

- ◆ האבות קיימו את כל התורה
- ◆ קושיית הרמב"ן ותירוצו
- ◆ קושיית המהר"ל על הרמב"ן
- ◆ המקור לדברי הרמב"ן
- ◆ ביאור דברי רש"י הראשון בחומש
- ◆ התלות ההדדית שבין תורה ומצוות
- ◆ וארץ ישראל
- ◆ ביאור שיטת הרמב"ן
- ◆ יחס מצוות התלויות בארץ ומצוות
- ◆ שהן חובת הגוף

האבות קיימו את כל התורה

"וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְלֶכֶד הָרָעַב הָרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה, וַיֵּרָא אֵלָיו ה' וַיֹּאמֶר אֵל תֵּרַד מִצְרַיִם שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָמַר אֲלֶיךָ... גֹּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאַהֲיָה עִמָּךְ וְאַבְרָכְךָ כִּי לֵךְ וְלִזְרַעַךְ אֶתְנֶן אֶת כָּל הָאֲרֶצֶת הָאֵל וְהִקְמַתִי אֶת הַשְּׂבַע אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ, וְהִרְבִּיתִי אֶת זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזְרַעְךָ אֶת כָּל הָאֲרֶצֶת הָאֵל וְהִתְבָּרַכְוּ בְּזְרַעְךָ כָּל גֹּיֵי הָאֲרֶץ, עַקֵּב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקִלִּי וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֶרְתִּי מִצְוַתִּי חֲקוּתִי וְתוֹרַתִּי" (בראשית כו, א-ה).

"...וישמור משמרת מצותי חקותי ותורת, ר' יונתן משם ר' יוחנן אמר אפילו הלכות עירובי חצרות היה אברהם יודע, תורת שתי תורות, שקיים אפילו מצוה קלה שבעל פה..." (מדרש רבה בראשית פרשה סד פסקה ד).

"...ומהיכן למד אברהם את התורה רבן שמעון אומר נעשו שתי כליותיו כשתי כדים של מים והיו נובעות תורה ומנין שכן הוא שנאמר (תהלים טז, ז) אף לילות יסרוני כליותי. רבי לוי אומר מעצמו למד תורה שנאמר (משלי יד, יד) מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב. ר' יונתן שר הבירה אמר אפילו עירובי תבשילין היה אברהם יודע שנאמר (בראשית כו, ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו'. ובן כמה שנים הכיר אברהם את בוראו בן מ"ח שנה הכיר את בוראו, ריש לקיש אמר בן שלש שנים דכתיב עקב מנין עק"ב ואברהם חיה קע"ה

שנים נמצאת למד שבן שלש שנים הכיר את בוראו. והיה משמר דקדוקי תורה והיה מלמד את בניו שנאמר (שם יח, יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו אחריו וגו', אמר לו הקב"ה אתה למדת בניך תורה בעולם הזה אבל בעולם הבא אני בכבודי מלמד לכם את התורה שנאמר (ישעיה נד, יג) וכל בניך למודי ה'" (מדרש רבה בראשית פרשה צה פסקה ג).

קושיית הרמב"ן ותירוצו

כיוון שלימדונו חכמנו ז"ל שקיימו האבות את כל התורה כולה עד שלא ניתנה –

"...יש לשאול, אם כן איך הקים יעקב מצבה (בראשית כח, יח) ונשא שתי אחיות, וכדעת רבותינו ארבע, ועמרם נשא דודתו (שמות ו, כ), ומשה רבינו הקים שתיים עשרה מצבה (שם כד, ד). והאיך אפשר שיהיו נוהגים היתר בתורה במה שאסר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו השם שכר על הדבר, והוא יצוה את בניו ואת אחריו ללכת בדרכיו. וביעקב דרשו (בראשית רבה עט, ו) ששמר את השבת וקבע תחומין ואפשר שיהיה זה בשבת מפני שהיא שקולה ככל התורה כולה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה), שהיא מעידה על מעשה בראשית..."

והנראה אלי מדעת רבותינו שלמד אברהם אבינו התורה כלה ברוח הקדש ועסק בה ובטעמי מצוותיה וסודותיה, ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה ועושה, ושמירתו אותה היה בארץ בלבד, ויעקב בחוצה לארץ נשא האחיות² וכן עמרם, כי המצוות משפט אלוקי הארץ הן, אף על פי שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום, וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה, ואני אעירך בו בעזרת השם..." (רמב"ן בראשית כו, ה).

הנחת היסוד של חז"ל כפי שבאה לידי ביטוי במקורות שהוזכרו לעיל, וכן במקומות נוספים (כגון בגמרא ביומא כח:), היא שהאבות קיימו את כל התורה כולה למרות שעדיין לא ניתנה. וחדש הרמב"ן שדווקא בארץ ישראל

1. הרמב"ן מנה את האבות, עמרם ומשה. עיין רמב"ם הלכות מלכים פרק ט, הלכה א, ובמשך חכמה שמות פרק ג, ו, ובהערות 1 ו-2 של המהדיר הרב י. קופרמן.
2. "...וה' לו לבדו נתכנו עלילות שמתה רחל בדרך בתחילת בואם בארץ, כי בזכותה לא מתה בחוצה לארץ ובזכותה לא ישב בארץ עם שתי אחיות. והיא הייתה הנישאת באיסור האחוה, ונראה שנתעברה מבנימין קודם בואם בשכם ולא נגע בה בארץ כלל..." (רמב"ן ויקרא יח, כה).

נהגו כך כי 'המצוות משפט אלוקי הארץ הם'. ממילא מתורצת הקושיא כיצד נשא יעקב אבינו שתי אחיות, ועמרם את דודתו וכיוצא בזה.

קושיית המהר"ל על הרמב"ן

אולם כבר כתב המהר"ל-

"...ומה שפירש הרמב"ן כי האבות היו מקיימים את התורה דווקא בארץ ישראל אין הדעת סובל ומקבל את דבריו..." (גור אריה פרשת ויגש מו, י).³

ובאמת חלוקה זו שהאבות קיימו את התורה רק בארץ ישראל ולא בחוץ לארץ אינה מובנת. ממה נפשך, אם רוצים לקיימה כאינם מצווים ועושים, שיקימוה גם בחוץ לארץ, בדומה ליהודי המצווה ועושה. ואם לאו שלא יקימוה כלל שהרי אינם מצווים ומה לי ארץ ישראל מה לי חוץ לארץ ?

המקור לדברי הרמב"ן

המקור לחידושו של הרמב"ן שיסוד חובת קיום המצוות כולם זה דווקא בארץ ישראל, נמצא בספרי (דברים פרק יא, יז-יח) וזה לשונו:

"...דבר אחר, ז'אבדתם מהרה' אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוץ לארץ היו מצוינים במצות שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים. משל למלך שכעס על אשתו וחזרה לבית אביה אמר לה הוי מקושטת בתכשיטיך וכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים. כך אמר להם הקב"ה לישראל בני היו מצוינים במצות שכשאתם חוזרים לא יהיו עליכם חדשים. שירמיהו אמר (ירמיה לא, כ) 'הציבי לך ציונים' אלו המצות שישראל מצוינים בהם...".

הרב נפתלי צבי יהודה ברלין זצ"ל (הנצי"ב) בביאורו עמק הנצי"ב לספרי מסביר שכוונת הספרי היא, שיקיימו בחוץ לארץ גם מצוות שעל פי דין פטורים מלקיימם שם, כגון: תרומות ומעשרות, על מנת שכאשר יחזרו לארץ ישראל לא יהיו מצוות אלו כחדשים בעיניהם.⁴

3. עיי"ש בתחילת דבריו שהאריך לתרץ את קושיות הרמב"ן בדרכים אחרות. ראה גם אור החיים הקדוש תחילת פרשת ויחי פרק מט, י.

4. עיין ירושלמי (חלה פ"ד, ה"ד) - "...אמר ר' יוחנן רבותינו שבגולה היו מפרישים תרומות ומעשרות עד שבאו הרובין וביטלו אותן...". וכן משמע בבבלי בכורות כז, ע"א וביצה ט, ע"א. אך עיין חולין ו, ע"ב, וע"ז נח, ע"ב ובתוספות שם ד"ה בצר, רא"ש שם פ"ד סימן ט, ובעלי תמר על הירושלמי בחלה עמוד רז.

אולם רש"י בפירושו לתורה (שם) כתב שכוונת הספרי היא שאף לאחר שיגלו יהיו מצוינים במצות תפילין ומזוזה וכדומה, כדי שלא יהיו בעיניהם כחדשים כשיחזרו לארץ ישראל.

וכבר נשאל בזה הרדב"ז (תשובות הרדב"ז ב' אלפים קנד), הלוא תפילין ומזוזה הם מצוות של חובת הגוף וחייב אדם לקיימם מעיקר הדין בכל מקום כולל חוץ לארץ, וכיצד פירש רש"י את דברי הספרי - שקיום המצוות בחוץ לארץ הוא מדין הציבי לך ציונים - ביחס למצוות אלו?

מתרץ הרדב"ז, שמחמת עול השעבוד בגלות ומחמת הגזירות היה חשש שמא יפרקו ישראל מעליהם עול מצוות. לכן היה צורך להזהירם אף על מצוות שהם חובת הגוף שיהיו מצוינים בהם, שלא יהיו בעיניהם כחדשים כשישובו לארץ ישראל. והדוחק שבתירוצו מבואר.

והנה הרמב"ן פירש את דברי הספרי כרש"י שמדובר על מצוות שהם חובת הגוף, והוסיף וכתב -

"...ופירשו בהם שלא יהיו חדשים עלינו כשנחזור לארץ, כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה'..." (ויקרא יח, כה, וכן בדרשת הרמב"ן לראש השנה בתוך כתבי הרמב"ן ח"א עמוד רנא, במהדורת הרב שעוועל).

נמצאנו למדים בדעת הרמב"ן:

"...שיסוד קיום כל המצוות כולן מצד עניינם הפנימי והתכליתי הוא רק בארץ ישראל. ולפי זה המצוות שאינן תלויות בארץ הנהוגות גם כן בחוץ לארץ, אינן מכוונות לתכליתן בחוץ לארץ, כי אם מפני שהם מביאים את ישראל לשוב לארץ. והם משמרים את קדושתם שבשובם לארץ לא יהיו צריכים להתחיל את סדרי החיים מחדש כעם צעיר⁵..." (מתוך הקדמת הרב קוק זצ"ל לספרו עץ הדר).

5. המהר"ל בגור אריה לדברים יא, יח, ביאר בדעת הרמב"ן שאם לא נתן ה' יתברך שישמרו המצוות בחוץ לארץ, היה בזה משום ביטול תורה ומצוות. ואחר כך בבואם חזרה לארץ ישראל היו נזקקים לנתינה מחודשת של התורה וזה אי אפשר, עיי"ש. בין אם נפרש את הרמב"ן כהבנת המהר"ל בין אם כהבנת הרא"ה קוק, נראה לומר שאחר שנצטוו לקיים את המצוות התלויות בגוף בחוץ לארץ, מודה הרמב"ן שיש בקיום זה רמה מסוימת של קיום עצמי, אף שביחס לקיום המצוות בארץ ישראל אינו נחשב. וכפי שמוכח מלשוננו - "כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה'". בדומה למה שכתב הרא"ה קוק במצות ראיה (או"ח סימן ג, ה), בעניין השראת שכינה בבית שני. שלמרות שמפורש בגמרא (יומא ט, ע"ב ו- כא, ע"ב), שלא שרתה שכינה בבית שני, מוכרחים לומר שאין כוונת הגמרא שלא שרתה כלל וכפי שמוכח מזה שלשון של זהורית הלבין אף בבית שני. אלא הכוונה

ועוד:

"...היחש הגדול של כל המצוות כולם אל ארץ ישראל מביא אותנו אל הדעה האמיתית, שהנשמה הפנימית של כל המצוות כולן אפילו של אותן שאינן תלויות בארץ, היא תלויה גם היא באמת בארץ. ומאווירה המחיה נשמות הנה יונקות מרחוק כפי היכולת לצורך העמדת חיותם גם בחוץ לארץ. ארץ ישראל שותה מי גשמים וכל העולם כולו מתמצית (תענית יד, א)... " (עץ הדר שם).

זאת אומרת שלפי הרמב"ן באמת כל המצוות כולם גם אלו שהם חובת הגוף עיקר עניינם ועיקר חיובם הוא דווקא בארץ ישראל.

ביאור דברי רש"י הראשון בחומש

לאור זה יובנו דברי רש"י בתחילת ספר בראשית (א, א) בעומק משמעותם, וזה לשונו:

"...אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום (תהלים קי"א) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים שאם יאמרו אומות העולם לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גויים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו".

והקשה המהר"ל (גור אריה בראשית א, א)-

"ואם תאמר עדיין קשה מה עניין נתינת הארץ לישראל אצל מצות התורה שכתוב זה בתורה? ותירץ שלפי הרמב"ן אין זו קושיא, כיוון שכל המצוות שבתורה 'משפטי אלוקי הארץ', כלומר שכל המצוות שבתורה הם שייכים דווקא בארץ ישראל. וכן כתוב בספר מלכים ב' (יז, כה - כו), שבתחילת שבתם של הגויים בארץ אחרי גלותם של ישראל שילח ה' בהם את האריות כי לא ידעו את משפט אלוקי הארץ. ולפיכך הוצרך לכתוב בתורה שמן הדין ניתנה הארץ לישראל - שהוא בראה והוא נתנה.

נמצאנו למדים שאילולא זה שגילתה תורה שארץ ישראל ניתנה לאבות האומה ולעם ישראל, לא יכולים היו ישראל לקבל את התורה במעמד הר

שביחס להשראת שכינה שהייתה בבית ראשון נחשב הדבר כאילו לא שרתה שכינה בבית שני.

סיני. שעיקר קיום המצוות שייך ומותנה בארץ ישראל, וכיצד ניתן לדרוש ולחייב את מי שאין הארץ שלו לקבל ולקיים מצוותיה של תורה, הרי העיקר חסר מן הספר.

התלות ההדדית שבין תורה ומצוות וארץ ישראל

מעתה יובן מדוע קיימו האבות את התורה כולה כאינם מצווים ועושים. ומה ראו חז"ל להדגיש ולבאר חזור ובאר שאף מצוה קלה כעירובי תבשילין, ואחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה, קיימו האבות. **הטעם לכך הוא, שישנה כאן תלות הדדית.**⁶ כשם שהחיוב לקיום תורה ומצוות ניתן להחילו רק על אותו עם שארץ ישראל ניתנה לו מאת הבורא יתברך, כך גם ארץ ישראל יכולה להינתן רק למי שמקיים בפועל את מצוותיה של תורה מעומק ליבו ונפשו, גם אם כאינו מצווה ועושה.⁷

ומפורש בכתוב:

"...כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך... עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרת מצותי חוקתי ותורת" (בראשית כו, ג – ה).
 "...וקדושתה (העצמית)⁸ של ארץ ישראל ומעלתה היא משעת

6. "תורה וארץ ישראל בדיבור אחד נאמרו והם תרי רעין דלא מתפרשין. בתורה כתיב (דברים לג, ד), 'תורה צוה לנו משה מורשה'. בארץ ישראל כתיב (שמות ו, ח), 'ונתתי אותה לכם מורשה'. הרי דנתייחדו ונתכוונו שניהם בלשון אחד מורשה מורשה לגזרה שווה להורות דעניינם שוין אצלנו ואין מקבלין הפרדה" (הרב ישכר שלמה טייכטהאל ה"ד, בפתיחה לספרו אם הבנים שמחה).

7. "...ודע, כי משפט סדום היה למעלת ארץ ישראל, כי היא מכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות, וכאשר תקיא את הגוי כלו מפני תועבותם הקדימה וקאתה את העם הזה שהיו רעים מכולם לשמים ולבריות ושממו עליהם השמים והארץ והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם, מפני שבעבור טובה נתגאו. וראה הקב"ה שיהיה לאות לבני מרי לישראל העתידים ליורשה כאשר התרה בהן (דברים כט, כב), 'גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו'..." (רמב"ן בראשית פרק יט פסוק ה).

8. לשון המשנה בכלים פ"י מ"ו, "עשר קדושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות... עיירות המוקפות חומה מקדושות ממנה וכו'". ונשאל רבנו האי גאון ז"ל, עשר קדושות ששינו בראש כלים כשנמנה אותם יהיו אחד עשר? והשיב, ארץ ישראל אינה חשובה מין הקדושות לפי ששאר העשרה יש בהם כיבוד למקום, מונעים ממנו מקצת טומאות או שמונעים ממנו קצת בני אדם להיכנס אליו. ואין בסתם ארץ ישראל קדושה זאת... ועשר קדושות ארץ ישראל הן וסדר אחד הן כל אחד בתורתה (מובא בכפתור ופרח פ"י). נמצא שקדושת ארץ ישראל היא קדושה עצמית שאינה תלויה בהלכה כזו או אחרת. מה שאין כן שאר הקדושות המנויים במשנה שם, שקדושתם תלויה בהלכות המיוחדות

נתינתה לאבות הקדושים לא משעת כיבוש לחוד. וכן כתוב מארץ העברים, וכן והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם... וזכרון פרשת המערה שקנה אברהם ע"ה להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים... וכן במעמד ברית בין הבתרים ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמור, לזרעך נתתי את הארץ הזאת... ומאותה שעה זכה בה אברהם לזרעו אחריו...". (כפתור ופרח לרבי אישתורי הפרחי, פרק י').

ביאור שיטת הרמב"ן

ובזה תבואר שיטת הרמב"ן שקיימו האבות את התורה כולה דווקא בארץ ישראל. כיוון שיסוד קיום התורה על ידי האבות עיקרו היה לצורך הכשרתם כאבות האומה, ולצורך היותם ראויים לקבלת ארץ ישראל מאתו יתברך כירושה להם ולבניהם. לצורך זה, די בזה שקיימו את התורה בארץ ישראל, שיסוד קיום כל המצוות כולם מצד עניינם הפנימי הוא רק בארץ ישראל. לא שייך שקיימו התורה בחוץ לארץ כאינם מצוים, בשביל שלא יהיו בעיניהם כחדשים, כיון שטעם זה שייך דווקא במי שמצווה בקיום תורה ומצוות מכח מעמד הר סיני. ואף שגם לגביו עיקר קיום המצוות הוא דווקא בארץ ישראל, מכל מקום צריך לקיימם אף בחוץ לארץ מדין הציבי לך ציונים, שלא יהיו בעיניו כחדשים. אך ביחס לאבות האומה אין זה שייך כלל וממילא אזלא לה קושיית המהר"ל בגור אריה שהבאנו לעיל.

להם. וכן מוכח ברמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ז, יב – יג. ועיין שו"ת חתם סופר י"ד סימן רלד, ובמבוא לשבת הארץ לרב קוק זצ"ל אות טו. ולשון המשך חכמה שמות יב, כא – "...יש להאריך שכל המקומות המקודשים אין יסודם מן הדת, רק מהאומה והשורשים...".

9. הרב שלמה גורן זצ"ל בספרו תורת המקרא (עמוד 14), רוצה לומר שגם מצות ישוב ארץ ישראל לדורות אינה מכוחו של משה רבנו היינו מעמד הר סיני, אלא מכוחם של האבות שזכו בארץ ישראל מכח ההבטחה בברית בין הבתרים. וזאת שלא ככל המצוות כולם שהחיוב לקיימם לדורות יסודו במעמד הר סיני, כפי שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה לחולין פ"ז, מ"ו. על פי זה הסביר את שיטת הרמב"ם שלא מנה בכלל תרי"ג מצוות את מצות ישוב ארץ ישראל, כי זו יסודה מהאבות ובתרי"ג נכללים רק מצוות שנאמרו למשה רבנו בסיני. ובדעת הרמב"ן שמנה בהוספותיו את מצות ישוב ארץ ישראל, ולא חלק על הכלל שתרי"ג מצוות כוללים דווקא מצוות שנאמרו בסיני. נראה לי לומר, שאף שניתנה ארץ ישראל לאבות החיוב לדורות לרשת את הארץ יסודו בסיני. ומכל מקום גם לרמב"ן מצינו נפקא מינה והיא, שהמואס חלילה בארץ חמדה אין להתפלל עליו בזכות אבות. וכפי שנהג משה רבנו בחטא המרגלים, שלא הזכיר בתפילתו שם, נוצר חסד לאלפים כי לא בזכות אבות נתפלל משה. שהארץ ניתנה לאבות ומהם ירשנה, והם מורדים באבותם ולא היו חפצים במתנה שלהם. עיין רמב"ן במדבר יד, יז.

והנה התורה בספר במדבר מונה את ישראל פעמיים. פעם אחת בתחילת הספר ופעם שנייה בפרשת פינחס. התנא ר' חנינא בן גמליאל בגמרא סוטה (דף לו), קורא לספר במדבר חומש הפקודים וכן כתב הבה"ג. ומבאר השפת אמת-

"בעניין המניין בפרשה זו דרשו חז"ל החנוכי שחתם השי"ת שמו עדות לישראל שהיו האומות אומרים אם בגופם שלטו המצרים כל שכן בנשותיהם. לבאר העניין כי כבר כתבנו במקום אחר כי המנויים בתחילת במדבר היה להעמיד כל אחד על חלקו בתורה. ומנין הזה להעמיד כל אחד על חלקו בא"י כמו שנאמר לאלה תחלק. וכמו שיש לכל אחד חלק ואות בתורה. כן יש לכל אחד ארבע אמות בארץ ישראל. ולא לחנם חיבבו אבותינו הקדושים ומשה רבנו ע"ה ארץ ישראל, רק שיש לכל ארבע אמות שבארץ ישראל אות מיוחד בתורה, כמ"ש 'כח מעשיו הגיד לעמו' והיא התורה, על ידי זה 'לתת להם נחלת גוים'..." (שפ"א פרשת פינחס, שנת תרמ"ז, ד"ה בענין).

זאת אומרת, שכשם שיש לכל יהודי את החלק המיוחד לו בתורה, כך יש לכל אחד את החלק המיוחד לו בארץ ישראל. ורק בארץ ישראל יכול חלקו בתורה לבוא לידי המיצוי המקסימאלי.

עוד למדנו מדברי השפת אמת, שכשם שבנתנית התורה הייתה למעשה ניתנה כפולה: (א) התורה ניתנה לעם ישראל העם הנבחר, כאומה (ב) התורה ניתנה לכל אחד ואחד מישראל כפרט.¹⁰ כך גם ביחס לארץ ישראל (א) הארץ ניתנה לאומה כולה (ב) לכל אחד ואחד מישראל ניתן חלקו המיוחד לו בארץ ישראל. הנתניות הללו משלימות זו את זו והם אינן יכולות להיות מופרדות זו מזו ובדומה למה שהסברנו ביחס לאבות האומה.

יחס מצוות התלויות בארץ ומצוות שהן חובת הגוף

להשלמת הבנת שיטת הרמב"ן שיסוד חיוב קיום המצוות כולם הוא דווקא בארץ ישראל, יש לשאול שאלה.

10. עיין שמות רבה פרשה כח אות ו' - "...ולא כל הנביאים בלבד קיבלו מסיני נבואתן אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור, כל אחד ואחד קיבל את שלו מסיני...". ושם פרשה כט אות א' - "...חזר ר' לוי ופירשה, אמר להם 'השמע עם קול אלוקים' כיצד, אילו היה כתוב קול ה' בכחו לא היה העולם יכול לעמוד, אלא (תהלים כט, ד) 'קול ה' בכח', בכח של כל אחד ואחד...". ו'אנכי ה' אלוקיך' נאמר בלשון יחיד וכן כל הדברות כולן - "...להזהיר כי כל יחיד מהם ייענש על המצוות, כי עם כל אחד ידבר, ולכל אחד יצווה שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך והיחיד ינצל עמהם..." (רמב"ן שמות כ, ב). ויש להאריך בזה ואין כאן מקומו.

מאי שנא מצוות התלויות בארץ מאלו שאינן תלויות בארץ שנזקקה המשנה במסכת קידושין (לו, ע"א) לחלק ביניהם. מה לי שזו חובת הגוף וזו חובת קרקע סוף כל סוף שניהם קיומם המלא הוא אך ורק בארץ ישראל. אף כשמקיים מצוות התלויות בגוף בחוץ לארץ, עיקר תכליתם הוא לצורך ארץ ישראל וכפי שביארנו לעיל?

אלא "כמו שבמעמד החומרי הארץ היא הרכוש היסודי המעמיד את האדם ואת הגוי על רגליו, והיא המביאה אותו לכלל מעמד ביתר קנייניו, אשר על כן 'אדם שאין לו קרקע אינו אדם' (יבמות סג, ע"א)... כמו כן במעמד הרוחני, המצוות התלויות בארץ הנן הרכוש הרוחני היסודי של האומה בכללה ושל קדושת יחידיה, כמדרגת הקרקע העושה את האדם ראוי להיות אדם. והמצוות שאינן תלויות בארץ הנה המטלטלים שהם נקנים אגב קרקע... וכאשר כללות התורה והמצוות תלויים בקדושת הארץ – על כן אגב מצוות התלויות בארץ, שבהם מתגלה כח הקדושה האלוקית העליונה של חיי האומה היסודיים – הקרקע הרוחנית, שאגבם יש לנו תפיסה וקניין בכל המצוות כולם, גם באותם שהם חובת הגוף ונהוגות בפועל גם בחוץ לארץ" (מתוך הקדמת הראי"ה קוק לספרו עץ הדר).

חוץ לארץ לעומת ארץ ישראל הוא כגוף בלא נשמה, מצוות שאינן תלויות בארץ לעומת מצוות התלויות בארץ הן כמטלטלין לעומת קרקע, שנקנים אגב קרקע. פירושו של דבר שגם בארץ ישראל גופא ישנה הירארכיה בין המצוות השונות. המצוות אשר תלויות בקרקע עצמה הן אלו המהווים את היסוד הרוחני של האומה משום שכאן ישנו החיבור הגמור של האדם מישראל עם תורת ישראל וארץ ישראל. כאן מתאחדות כל הנתינות יחדיו.¹¹ כשמתממש החיבור הזה במילואו, מתמצית גם הברכה במילואה. וזה מה שנאמר אצל יצחק אבינו- "ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה'" (בראשית כו, יב).

11. ישנם גם מצוות כדוגמת ארבעת המינים שהם מהווים מעין בריח תיכון בין המצוות התלויות בקרקע לבין אלו שהן חובת הגוף בלבד. מחד זו מצוה התלויה בגוף, אך מאידך קשורה היא לארץ ישראל בתוכנה הגלוי. עיין בהקדמת הראי"ה קוק לעץ הדר, שהארץ בזה.